

1. DE BLOEMEN VAN SALU.....	2
2. HET LOKAAL FUNERAIR ERFGOED VAN HET PLATTELANDSERKHOF GEEL TEN AARD.....	12
3. BLOEMLEZING UIT DE PERS.....	20
4. SAVE THE DATE.....	31
5. LIDGELD 2025.....	32

Met de steun van

VOORWOORD

Met deze nieuwsbrief, nummer 65, sluiten we het Salu-jaar 2024 af. We brengen jullie bloemen, veel bloemen, een plattelandserkhof te Geel, én een blik op 2025. Tegelijk willen we jullie alvast warm maken om ook volgend jaar opnieuw deel uit te maken van onze vereniging door het vernieuwen van jullie lidmaatschap.

Als we kort terugblikken op het voorbije kalenderjaar, mogen we met recht en trots zeggen dat 2024 een rijk gevuld en bijzonder jaar is geweest. Als vrijwilligersvereniging – gedragen door een handvol toegewijde bestuursleden, bijgestaan door trouwe helpende handen en gesteund door onze leden en sympathisanten – hebben we samen een indrukwekkend parcours afgelegd. Tentoonstellingen, open deurdagen, gidsbeurten, concerten en andere evenementen hebben ervoor gezorgd dat we honderden mensen konden inspireren en verrijken met verhalen over funerair erfgoed in het algemeen, de Salu's in het bijzonder, én onze werking als vereniging.

Dit voorwoord is dan ook in de eerste plaats een woord van diepe dankbaarheid. Dank aan iedereen die op welke manier dan ook betrokken is geweest bij onze activiteiten in 2024. Jullie interesse, inzet en aanwezigheid maken ons werk waardevol en zinvol. Of jullie nu deelnamen, vragen stelden, of achter de schermen meehielpen, het betekent alles voor ons.

Een bijzonder dankwoord gaat uit naar mijn collega-bestuursleden: Sofie Cattry, Linda Van Santvoort, Tim Jansens en John Zwaenepoel. Jullie inzet, creativiteit en samenwerking vormen het hart van onze vereniging. Ik kijk ernaar uit om samen met jullie en onze leden in 2025 verder te bouwen aan onze missie en te blijven inspireren.

Ik wens jullie allemaal veel leesplezier toe met deze laatste editie van 2024. Maar bovenal wens ik jullie een zalige kerst en een voorspoedig 2025. Hopelijk mogen we jullie opnieuw verwelkomen op één van onze vele activiteiten – in het atelier of de woning van Ernest Salu, of daarbuiten.

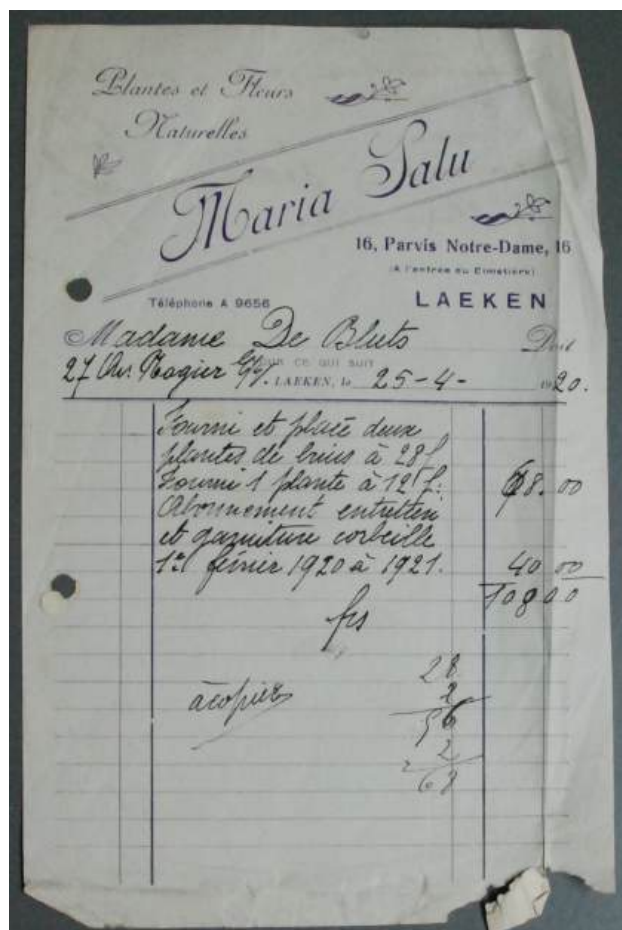
Dank voor alles en tot in 2025!

In het kader van het Salujaar 2024 heeft Epitaaf op 1 en 15 november voor het eerst enkele schilderijen van Jeanne Vasten (1884-1970), de echtgenote van Ernest Salu II (1885-1980), geëxposeerd in een deel van de woning.

Jeanne Vasten was de tweede van drie dochters van de Lakense beenhouwer Charles-Louis Vasten (1858-1920) en Jeanne-Elisabeth Hammesse (1859-1921) – beiden liggen op het kerkhof van Laken. Jeanne en Ernest Salu huwden op 24 september 1909 en kregen drie kinderen: Ernest (1909-1987), Marcel (1913-1913) en Denise (1921-2001). (afb. 1, zie volgende blz.)

Binnen het funeraire steenkappersbedrijf van Ernest Salu speelden de dames Salu vanaf het begin van de 20^e eeuw een vooraanstaande rol met het bestieren van een zeer florerende bloemenzaak. Er wordt van deze bloemenzaak voor het eerst melding gemaakt in de Brusselse Almanak van 1912. Op het voor ons bekende adres 16, Parvis Notre-Dame lezen we : *Salu (Mlle M.), fleurs naturelles*. Het betreft Maria Salu (1870-1921), tweede kind en eerste dochter van Ernest Salu I, en de 15 jaar oudere zus van Ernest Salu II. Mogelijk werd al iets vroeger gestart met de bloemenhandel door de dochter Salu en zou deze activiteit wel eens de eigenlijke aanleiding kunnen geweest zijn voor de bouw van de vitrine die uitgaat op het voorplein nabij de ingang van het kerkhof van Laken! Deze vitrine werd immers vergund in 1909. Het belang van deze activiteit mag niet worden onderschat in de bedrijfsgeschiedenis(sen) van de Salu's. Nemen we bijvoorbeeld een uitgeschreven factuur van de firma Maria Salu (afb. 02) op datum van 25 april 1920 aan mevrouw De Bluts voor het plaatsen van twee buxusplanten aan 28 frank, een plant aan 12 frank en een *garniture corbeille* en een onder-

houdsabonnement gaande van 1 februari 1920 voor de duur van één jaar aan 40 frank. De eindafrekening van 108 frank mag dan voor ons vandaag een bescheiden som zijn, dat was het allerm minst in 1920.

Afb.02: Factuur van het bedrijf Maria Salu op datum van 25 april 1920 (Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

Een meer recente factuur die tot de verbeelding spreekt is deze uitgeschreven in juli 1957 aan barones Vaxelaire voor een bedrag van 816,50 frank voor de levering van bloemen en planten in de maand juli (afb. 03).

Afb. 01 : Ernest Salu II, Jeanne Salu en Ernest Salu III poseren in de wintertuin. Foto van na 1913

(EPI_salu_f439, Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

Bruxelles, le 7 octobre 1957.

A la Baronne Vaxelaire
8, avenue de l'Astronomie
Bruxelles.

Note de fleurs et plantes septembre 1957.

Plantes.		
Le 05 septembre 1957. 7 primaires à 38,50 francs		269,50,-
Fleurs.		
Le 02 septembre 1957. 6 oeillets carolus	35,-	
	3 oeillets roses	15,-
Le 13 septembre 1957. 1 de oeillets carolus	100,-	
Le 18 septembre 1957. 6 glayuls	60,-	
Le 17 septembre 1957. 3 oeillets roses	22,50,-	
Le 21 septembre 1957. 9 oeillets carolus	95,-	
Le 25 septembre 1957. 6 glayuls blancs	40,-	
	6 oeillets carolus	50,-
Le 27 septembre 1957. 6 glayuls roses	40,-	
	6 oeillets carolus	50,-
Le 30 septembre 1957. 6 glayuls	45,-	
	3 oeillets roses	25,-
		785,00

Sept cent quatre-vingt cinq francs.

Afb.03: Factuur op datum van 7 oktober 1957 (Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

Verspreid over 9 dagen – 1, 5, 9, 12, 13, 19, 28 en 30 juli werden enkele dozijnen anjers, gladiolen, rozen, hortensia's en 19 koninklijke lelies aangeleverd voor de concessie Vaxelaire op het kerkhof van Laken. Het is niet duidelijk of dit ter versiering is van het bovengrondse en/of ondergrondse gedeelte (afb. 04). In september van datzelfde jaar volgt een factuur van 785 frank voor de levering van hoofdzakelijk anjers en gladiolen, maar ook sleutelbloemen. Nogmaals, dat waren voor die tijd aanzienlijke sommen.

Afb.04: Het ondergrondse gedeelte van de concessie Vaxelaire in de graf galerijen van het kerkhof van Laken rijkelijke voorzien van kransen. Niet gedateerde foto (f020, Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf)

Na de dood van Maria Salu in 1921 heeft Jeanne mogelijk (en plichtsgetrouw) de bloemenzaak overgenomen en verdergezet. Daarnaast nam zij blijkbaar ook regelmatig het penseel ter hand en schilderde ze bloemstukken. Jeannes creativiteit dateert al van voor haar huwelijk met Ernest Salu II. In 1907 en 1909 schilderde ze, niet alleen op papier of doek, maar ook op porselein. Mogelijk werd ze beïnvloed door de Lakense (decoratie) schilder Gustave Losange (1876-1970), haar (toekomstige) schoonbroer, die sinds 1901 gehuwd was met Philippine Salu (1879-1958), een oudere zus van Ernest Salu II.

Het vroegste tentoongestelde werk dateert van 1909, het jaar waarin ze huwde met Ernest Salu, maar het is nog gesigneerd als J. Vasten, en stelt een ruiker chrysanten voor. De meeste werken dateren echter uit de interbellumperiode, met sommige gedateerd in de jaren 1920/1930. Het laatste werk dateert van 1942. Niet toevallig valt dit samen met een periode waarin de woning en het atelier een kleine, doch significante make-over krijgen; na de dood van Ernest Salu I in 1923 zal diens zoon Ernest II enkele verbouwings- en aanpassingswerken uitvoeren die zich stilistisch vertalen in een getemperde art-decostijl.

Afb.05: zicht in de woning Ernest Salu omstreeks de jaren 1950 toen het werd bewoond Jeanne en Ernest Salu II (Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

Dat deze schilderijen deel uitmaakten van deze operatie en we ze ook een functionele en/of commercieel georiënteerde betekenis moeten geven valt zeker te overwegen. Foto's van het interieur van de woning uit begin jaren 1950 tonen hoe deze werken, samen met vele andere schilderijen, in huis werden opgehangen (afb. 05). Interbellumfoto's van de showroom in de wintertuin en de huidige fonteinzaal, waar de vloer overvloedig werd bezaaid met bloemen in pot, en het atelier (afb.06) tonen de aanwezigheid van schilderijen, waaronder de bloemstukken van Jeanne, maar ook van andere kunstenaars. Van sommige werken weten we dat ze nadien zijn geschonken aan familie, kennissen en vrienden.

Afb.06: Buste van Koningin Astrid (1905-1935) in het atelier van Ernest Salu II met links op de achtergrond het schilderij 'boekje in een vaas en pot met blauwe bloem' (EPI_salu_f169, Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

Afb.07: Zicht in de tuin te Meise. Foto aan rugzijde gedateerd in potlood "1930, Meise" (LL016, Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

De werken worden hier, tijdens de tentoonstelling, in een huiselijke sfeer gepresenteerd, wat dus ook de context is waarin deze zijn gemaakt, en waarvoor ze soms ook dienden. Volgens mondelinge overlevering van een familielid werden deze schilderijen gemaakt in het buitenverblijf van Jeanne en Ernest Salu te Meise. Het betreft een villa in eclectische stijl met cottage-elementen die dateerde van omstreeks 1913 (1). Deze villa werd begin 1920 – vermoedelijk na 1923 – door Ernest Salu II aangekocht en meteen herdoopt tot Villa Denise, naar zijn in 1921 geboren dochter. De grote tuin achteraan voorzag in een bloemenpracht (Afb.07) en vormde eveneens het decor voor de fontein in de vorm van een griffioen van beeldhouwer Godfried Devreese, deel uitmakend van de Anspachfontein. Mogelijk vormde de tuin niet alleen de

Afb.08 : Zicht in de tuin te Meise met vermoedelijk Denise Salu, zittend en leunend op een stenen balustrade met vazen (e007, Fonds Salu © Collectie vzw Epitaaf).

inspiratiebron, maar soms ook het decor van Jeanne's schilderijen. Denken we maar aan het schilderij Hortensia's in vaas met varens op de achtergrond, waarbij de buitenvaas langs de balusters duidelijk herkenbaar is (Afb.08).

Hieronder volgt een korte inventaris van de negen geëxposeerde schilderijen met een korte beschrijving van de bloemen (2). De schilderijen maken integraal deel uit van de Epitaafcollectie. Deze bestaat dan wel grotendeels uit stenig materiaal zoals de vele gipsen die ons een beeld geven van het productieproces van een funerair beeldhouwwerk en/of het ontwerp voor een grafteken door Ernest Salu en zijn opvolgers, toch nemen deze enkele schilderijen een bijzondere plaats in de collectie. Zij tonen niet alleen de creativiteit van mevrouw Jeanne Vasten, maar vormen ook een link naar het zogenaamde bloemenverhaal binnen de firma Salu en positie van de dames Salu in het bedrijf. Daarnaast geven ze een beeld naar een deel van het familieleven van Jeanne en Ernest Salu II en het belang dat zij toonden in hoe schilderkunst een plaats nam binnen hun privé- en werklevens. Het is

een interessante onderzoekspiste die de nodige aandacht vraagt.

Voetnoten:

- (1) Villa Denise – ID: 307036 – Bouwkundig element: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/307036>
- (2) Met dank aan Joris De Kegel (florist, De Meander) en Joeri Mertens ((funerair) erfgoedonderzoeker) voor de identificatie van de bloemen.
- (3) De titels van de schilderijen werden door de auteur gegeven.

Inventaris van de bloemenschilderijen van Jeanne Salu (3)

Bloemen in glazen bokaal en cherubijn , gesigneerd links onderaan J. Salu

De bloemen in de vaas zijn vermoedelijk anjers (Dianthus). Rechts op de tafel ligt een boeketje meiklokjes (Convallaria majalis). De anjer symboliseert liefde en gedistingeerdheid. De naam 'Dianthus' is afgeleid van het Latijn, een combinatie van 'Dios' (goden) en 'Anthos' (bloemen), wat betekent dat anjers de bloemen van de goden zijn. Afhankelijk van de kleur van de bloem kunnen aanvullende betekenissen worden gegeven. Het meiklokje is een teken van het voorjaar en staat symbool voor geluk en gezondheid in het volgende seizoen. Vermoedelijk werd dit werk geschilderd in de lente.

**Bloemenruiker in glazen bokaal , gesig-
neerd J. Salu, (19)28**

Dit lenteboeket is samengesteld uit anemo-
nen en mimosa. De anemoon, ook wel be-
kend als windbloem, symboliseert overgave,
zorgzaamheid en toewijding. De geelgekleur-
de mimosa, afgeleid van het Griekse
'mimos' (nabootser), staat symbool voor fijn-
gevoeligheid en zachtheid. In Italië, waar deze
bloemen vroeg in het voorjaar bloeien, wor-
den ze op 8 maart – Festa della donna – aan
vrouwen gegeven als teken van solidariteit.

**Hortensia's in vaas met varens op de achter-
grond , gesigneerd rechts onderaan J. Salu,
(19)30**

De hortensia (Hydrangea) is rijk aan symboliek en
staat voor dankbaarheid, oprechte gevoelens, gra-
tie en schoonheid. Vanwege haar uitbundige, roya-
le en vaak bolle vorm straalt ze overvloed uit. In de
Japanse cultuur is de blauwe hortensia doordrenkt
met de symboliek van verontschuldiging en be-
rouw. Dit schilderij werd buiten geschilderd, ver-
moedelijk in de zomer.

Glazen vaas met een ruiker van viooltjes , niet gesig-neerd

Het viooltje (*Viola tricolor*) staat symbool voor nederigheid en bescheidenheid, vaak geassocieerd met Christus. Het viooltje wordt gezien als een bemiddelaar die streeft naar evenwicht tussen het alledaagse en het wereldse. Dit geloof wordt gesymboliseerd door het blauwe viooltje, terwijl het witte viooltje onschuld vertegenwoordigt. De nederigheid van het viooltje komt ook tot uiting in het gedicht van Jane Taylor, 'The Violet'. Het viooltje is, net als de stro-bloem, een onderdeel van de funeraire symbo-lik, onder andere door de Franse benaming 'pensée'.

Vaas met rozen en ovale spiegel , gesig-neerd J. S., 1926

De roos wordt vaak de koningin van de bloe-men genoemd en is het symbool bij uitstek van Maria en de liefde. Ze komen in verschil-lende kleuren voor en zijn vaak te vinden in rouwboeketten, meestal in wit (puurheid, onschuld) of donkerrood (verdriet/rouw). Deze geschilderde roze rozen zijn een uit-drukking van bewondering, elegantie, geluk, dankbaarheid, romantiek, sierlijkheid en vreugde.

Chrysanten , gesigneerd links onderaan J. Vasten, 1909

Een ruiker chrysanten. Deze bloem wordt al jarenlang verbonden aan de herdenking van geliefden tijdens Allerheiligen en is daarmee de kerkhofbloem bij uitstek. Dit heeft praktische redenen: chrysanten bloeien in de herfst en zijn sterk en duurzaam, ideaal voor de koude novemberdagen. In de Noord-Europese cultuur, vooral in België, staan ze symbool voor rouw, respect en liefde. In Azië, met name in China, worden chrysanten beschouwd als geluksplanten. Ze symboliseren geluk, gezondheid en een lang leven, en zijn zelfs het nationale symbool van Japan. De Aziatische symboliek van chrysanten voor geluk en lang leven werd hier vertaald naar eeuwig leven.

Twee bloemenruikers op een ronde tafel , gesigneerd links onderaan J. Salu, 1930

Op een ronde tafel met een bloemig tafelkleed staan twee ruikers. Links op de voorgrond staat in een lage vaas een boeket oranjekleurige dahlia's (Dahlia), met daarachter in een glazen boorkaal een ruiker herfstanemoon (Anemone). Deze bloemen vormen samen een schitterend herfstboeket, aangezien ze in de late zomer tot ver in de herfst bloeien. De dahlia, met haar diversiteit aan kleuren, staat symbool voor weelde en kracht. De oranje dahlia vertegenwoordigt warmte, vriendelijkheid en kinderlijke vrolijkheid. De anemoon, afgeleid van het Griekse 'anemos' (wind), symboliseert overgave, zorgzaamheid en toewijding. In de Japanse cultuur staat de anemoon voor de vergankelijkheid van het leven.

Boeket in een vaas en pot met blauwe bloem , niet gesigneerd

Op een vierkant tafeltje met verschillende lagen tafelkleden staat rechts op de voorgrond de Cineraria Pericallis, een mediterrane lente-bloeier die vaak als kamerplant wordt gehouden. Op de achtergrond zien we een boeket tulpen (Tulipa) met sering (Syringa vulgaris). Deze bloemen staan symbool voor (huiselijke) liefde, herinnering, nostalgie, tederheid, jeugd en zuiverheid, waarschijnlijk te danken aan hun lieflijke bloementrossen en heerlijke geur. De roze tulpen symboliseren geluk en elegantie. Dit schilderij ademt de sfeer van de lente.

Pioenen in een groengekleurde glazen vaas, snoeischaar, boeken en olielamp , gesigneerd links onderaan J. Salu, (19)42

De pioenroos staat voor echte liefde, geluk, voorspoed en bloeiende romantiek. Dit schilderij toont een weelderig boeket pioenen. Rechts onderaan herkennen we een snoeischaar, vermoedelijk gebruikt om de stengels af te knippen voor het samenstellen van het boeket. Links vooraan liggen twee boeken: één gesloten met een blauwe kft en één geopend. Daarachter staat een moskleurige olielamp.

In 2023 werd voor het kerkhof van de Sint-Hubertuskerk te Ten Aard in Geel een erfgoedonderzoek uitgevoerd dat gericht was op het verwerven van kennis over de geschiedenis en karakteristieken van het kerkhof en de waardebeoordeling van de ca. 350 graftekens.⁽¹⁾ Het onderzoek was niet alleen gericht op de historie van het kerkhof, maar ook op het ontwerp en de materialiteit van de graftekens en de rustplaats van lokaal belangrijke personen zoals religieuzen, oorlogsslachtoffers en oud-strijders. Naast het in-situ-onderzoek werd ook het Rijksarchief van Antwerpen geraadpleegd voor meer informatie over de bouwgeschiedenis van de kerk en het kerkhof.⁽²⁾ Er werden echter geen grondplannen en reglementen van de begraafplaats en ontwerpen van graftekens of foto's teruggevonden die een beeld geven van het kerkhof gedurende de laatste 150 jaar.

Enkele publicaties en krantenknipsels over Ten Aard gaven weliswaar belangrijke contextinformatie.⁽³⁾

Dit artikel wil een korte samenvatting en een algemeen beeld van het plattelandskerkhof van Ten Aard in Geel geven. Eerst zal kort de historie van de site uitgelegd worden om daarna in te zoomen op de karakteristieken van de graftekens en enkele lokaal belangrijke personen. ⁽⁴⁾ (Afb.01)

Afb. 01: Zicht op het kerkhof en Sint-Hubertuskerk, *MJ* 2023

Historiek van de Sint-Hubertuskerk en omliggend kerkhof

Ten Aard (of Ten Aert of Ten Aerd) was oorspronkelijk een heidevlakte met moerassen, vennen en duinen en een kleine woonkern van enkele hutten. (5) Dankzij de heide en bijkomende aanplantingen was Ten Aard een jachtgebied geworden. In 1719 bezat de bisschop van Gent, Mgr. P.E. van der Noot (1638-1730), hier het jachtrecht. Hij liet er een kapel met een oppervlakte van 45m² bouwen om zo in z'n jachtgebied een misoffer te kunnen opdragen. (6) De eigenlijke geschiedenis van Ten Aard begint pas in het midden van de 19^e eeuw, wanneer het Maas-Scheldekanaal (1844) werd gegraven en de weg Diest-Turnhout (ca. 1840) werd aangelegd. Deze nieuwe verbindingswegen en de wet tot verplichte ontginning van de heide (1847) stimuleerden de ontwikkeling van Ten Aard waardoor er een woonkern ontstond. Het waren voornamelijk koning Leopold I (1790-1865) en baron Karel Coppens (1796-1874) die hier de grootse ontginningsactiviteiten ondernamen. (7)

Aangezien de bevolking zeer snel aangroeide, kon de 18^e-eeuwse kapel in de eerste helft van de 19^e eeuw niet meer alle gelovigen onderdak bieden. Rond 1862 was de kapel in een bouwvallige toestand en enkele jaren later, in 1866, werd beslist om een kerk te bouwen. De eerste en voorlopige kerk werd in hout gebouwd, maar in 1872 werd gestart met de bouw van de definitieve kerk. Het ontwerp van deze bakstenen kerk werd uitgevoerd door de toenmalige provinciaal architect Pieter Jozef Taeymans (1842-1902). Hij ontwierp een eenvoudige neo-romaanse eenbeukige kerk met klein transept en een ronde absis. Ter hoogte van het westportaal kwam een kleine klokkentoren. (Afb.02) toont een foto van deze eerste kerk met rond het kerkhof een haag om het perceel/ hof met een natuurlijke barrière af te sluiten. Opmerkelijk is ook dat op het kerkhof achter de haag twee typen bomen aangeplant waren: zowel een

kleinere als een hoge boomsoort. Op het kerkhof zelf waren toen waarschijnlijk verschillende grondgraven met eenvoudige graftekens waaronder stèles en zerken in blauwe hardsteen en rijkelijk uitgewerkte ijzeren kruisen. De graven en graftekens werden in rijen parallel met de straat geplaatst. Ondertussen groeide de bevolking van Ten Aard verder aan. De eenbeukige kerk werd te klein en er werd aan vergroting gedacht. (8) In 1911 kon de vergroting van de kerk gestart worden en werden twee zijbeuken en een voorportaal bijgebouwd. Langs de zuidkant van de kerk kwam er een 40m hoge toren. (9) Deze vergrotingswerken hadden waarschijnlijk ook een directe impact op het kerkhof, de graven en de graftekens die langs en aan de oude kerk stonden. Welke impact kon echter niet achterhaald worden, maar de haag en de hoge bomen bleven het uitzicht van het kerkhof bepalen.

Afb 02: 1899, Zicht op de afsluiting van het kerkhof en de kerk in het midden van het perceel, www.delcampe.net

In 1944, bij de vijftien-daagse bevrijdingsslag om Geel tijdens de Tweede Wereldoorlog werd in Ten Aard hardnekkig gevochten. (10) Van de bestaande Sint-Hubertuskerk werden de noordzijde, de torenspits en het klokkenhuis totaal weggeschoten. Ook het dak was zwaar beschadigd en stond op instorten. (11) Afb 03 en 04 geven een beeld van de schade aan de kerk.

Afb. 03: Zicht op de zuidelijke gevel van de kerk na de verwoesting na WOII, *Collectie Jan Blockx*

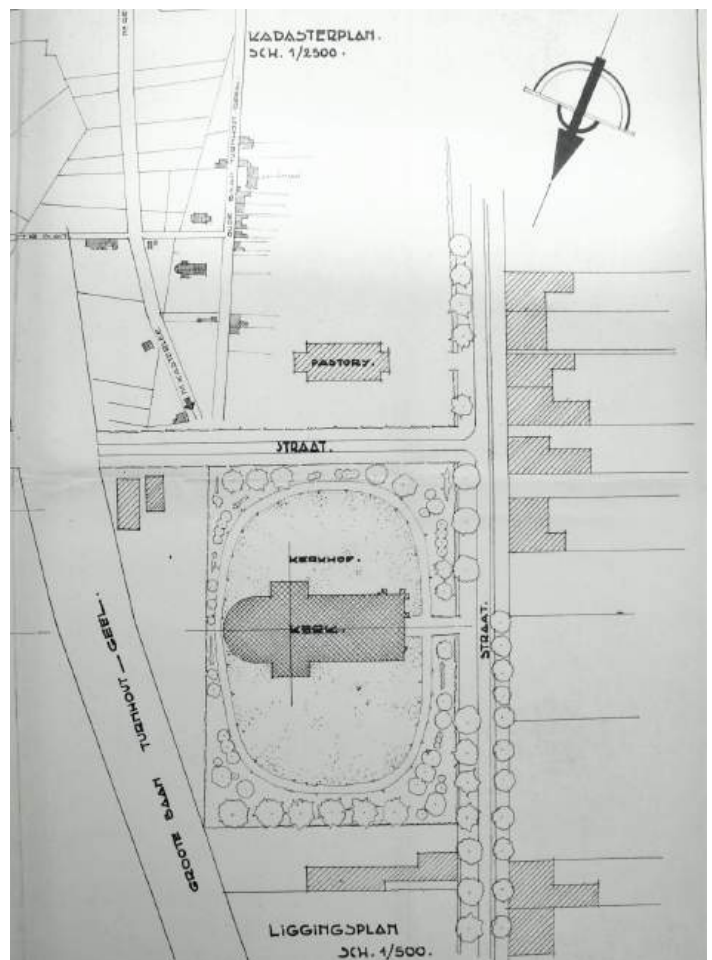
Afb. 04: Zicht op de zuidoostelijke gevel van de kerk na de verwoesting na WOII, *Collectie Jan Blockx*

Hoogstwaarschijnlijk waren ook vele 19^e-eeuwse graftekens vernield en werden deze geruimd. Beide foto's tonen ook dat er heel wat bomen verdwenen zijn, maar dat de haag rondom het kerkhof nog aanwezig was.

Gezien de ruïneuze toestand van de kerk was een heropbouw noodzakelijk. De bestuurlijke rompslomp en het administratief papierwerk namen vier tot vijf jaar in beslag, zodat met de heropbouw pas in 1948-49 gestart kon worden. Het was architect René Van Steenberg (1911 – 1995) die de plannen voor de heropbouw van de kerk ontwierp. Hij was zeer actief in de Kempen tijdens de naoorlogse periode en ontwierp zowel eengezinswoningen, tientallen scholen, kerkgebouwen, kan-

toren, bedrijfsgebouwen, sportcomplexen en ziekenhuizen.(12)

Van Steenberg vergrootte de kerk en paste opnieuw een neo-romaanse stijl toe, maar deze werd soberder uitgewerkt dan het 19^e-eeuwse ontwerp van Taeymans. De originele aanleg van het kerkhof bleef bewaard. (Afb. 05) Op het rechthoekige perceel werden langs de afsluitende haag opnieuw bomen en struiken aangeplant en rondom de twee pleinen met graftekens kwam een ovaal wandelpad.

Afb. 05: Inplantingsplan opgemaakt door Van Steenberg met duidelijke aanwezigheid van de bomen en ovaal wandelpad, RAA: PAA642

Afb. 06 toont de kerk na voltooiing van de werken. Het kerkhof ligt er leeg en verwilderd bij met nog maar enkele oude graftekens. Er werden dus heel wat graven en graftekens in de jaren 1940 vernield en/of verwijderd.

Foto's van het kerkhof uit de jaren 1970 (Afb. 07

en 08) tonen ook aan dat er op dat moment nog wel hier en daar oude graftekens en ijzeren kruisen aanwezig zijn, maar dat het grootste deel reeds verwijderd werd om plaats te maken voor nieuwe en moderne graftekens. De rechte kiezelpaadjes met een arduinen boord tussen de rijen graftekens blijken op dat moment nog niet aangelegd te zijn, maar het 19^e-eeuwse landschappelijke concept van de haag en de hoge bomen bleef wel bewaard. Ter hoogte van de woning in de noord-oostelijke hoek van het kerkhof werd de haag vervangen door een betonnen afsluiting.

De haag (niet altijd overal even volgroeid), de bomen en het ovale wandelpad zijn tot op vandaag vrij goed bewaard. Er zijn ondertussen wel al vele graftekens, zowel oude als moderne, verwijderd, maar de 19^e-eeuwse rijenstructuur is nog wel aanwezig.

Afb. 06: Ca. 1950, Foto van de noordelijke zijde van de kerk na heropbouw, www.delcampe.net

Afb. 07: Ca. 1970, Zicht op het kerkhof aan de noordelijke zijde met overwegend moderne graftekens ter hoogte van het transept.

Moderne graftekens

Op het kerkhof zijn, vooral naar het koor toe, nog enkele oudere graftekens (vóór de Eerste Wereldoorlog) aanwezig, maar zeer beperkt. Deze werden voornamelijk in blauwe hardsteen en in een neogotische of art-deco-stijl uitgevoerd. De meeste graftekens zijn eenvoudig, erg op elkaar gelijkend en gestandaardiseerd. Er is voornamelijk één lokale typologie terug te vinden die een samenstelling vormt van twee klassieke typen, namelijk stèle en zerk. Opmerkelijk zijn ook de vele dubbele graftekens waar de echtgenoot naast de echtgenote begraven ligt. (Afb 09) De stèle wordt steeds over de hele breedte (twee graven) geplaatst, maar soms zijn er twee zerken in plaats van één. Dit type grafteken, dat rond 1915-1920 ontstond en gedurende 60 jaar als standaardtype op het kerkhof aanwezig blijft, is opgebouwd uit een stèle en een zerk(grafplaat). De stijl en de materialen evolueren mee met de tijd, hoewel de uitvoering in een moderne stijl in graniet met metalen/bronzen epigrafie overheerst.

Onder 'moderne stijl' worden de soberdere graftekens gerekend die op de begraafplaats na de Tweede Wereldoorlog geplaatst werden. Vaak gaat het hier om een eenvoudig stèle-zerk in blauwe hardsteen of graniet. Blauwe hardsteen (Petit Granit, Doornikse steen en Maaskalksteen) werd op het kerkhof van Ten Aard overwegend gebruikt voor de graven in neogotiek en art deco. Opmerkelijk is dat de bewerking, ciseleren, van de stenen mee het decoratieve aspect van het graf bepalen. Het meest voorkomende graniet is donker van kleur. Tijdens het interbellum werd graniet nog in combinatie met blauwe hardsteen gebruikt, maar vanaf de jaren 1960 werden de meeste graftekens enkel nog in graniet vervaardigd. De graftekens zijn heel vaak serieel en eenvoudig qua decoratie en materiaalgebruik. Enkele steenhouders die actief waren zijn L. Van Doninck gevestigd in Geel-Vaart, K. Claes uit Geel, Grafmonumenten Jos. Cuyvers uit Geel; Natuursteen Van Ham uit Lommel, ZERKO uit Mol-Ezaart en Geudens & Zoon uit

Arendonck.

De meest voorkomende symbolen op de graftekens zijn een kruis, Christus met doornenkroon en twee handen als 'echtelijke handdruk'. Deze symboliek werd aan het grafteken meestal toegevoegd in de vorm van een bronzen/metalen of porseleinen reliëf. De roos komt soms ook voor, maar dan voornamelijk als bijkomend decoratief element in faience. De opgelegde decoraties werden meestal uit een handelscatalogus gekozen en dus ook in serie vervaardigd. Het merendeel van de bronzen en porseleinen objecten zijn niet gesignd, hoewel enkelen bronzen de naam S. Norga dragen. Sylvain Norga (1892-1968) was een beeldhouwer die met groot commercieel succes inspeelde op de behoefte aan betaalbare, duurzame grafdecoraties. Zijn aanbod was gevarieerd en door de grote oplage waren de prijzen redelijk.⁽¹³⁾ Verder hebben op de begraafplaats van Ten Aard de meeste graftekens één of twee porseleinfoto's.⁽¹⁴⁾ De meeste porseleinfoto's zijn in een ovale vorm, soms ook vierkant. Meestal werden ze op de stèle gehecht, maar soms werden ze ook op een aparte natuurstenen plaat of blok/houder op de zerk toegevoegd. Sommigen portretten werden samengevoegd en/of bewerkt.

Afb. 09: Dubbel art deco grafteken in blauwe hardsteen met centraal een gestileerde boot, MJ 2023

Religieuzen, oud-strijders en oorlogsslachtoffers

Voor het onderzoek naar de lokaal belangrijke personen die in 2023 nog op het kerkhof van Ten Aard begraven lagen, werden alle graftekens nagekeken op teksten of symbolen die verwijzen naar de functies of gebeurtenissen die bepalend waren voor de levensloop van de overledenen. Bijkomend werden krantenknipsel verzameld, straatnamen gecheckt en publicaties geraadpleegd die meer vertellen over de historie van Ten Aard.⁽¹⁵⁾ Zo ontstond er een lijst van namen van o.a. religieuzen, burgemeesters, schepenen, oud-strijders, schoolbestuurders en oorlogsslachtoffers. Van de lange lijst namen zijn er echter nog maar enkelen waarvan het graf en het grafteken tot op vandaag bewaard is gebleven.

Van de vele pastoors die de Sint-Hubertus parochie geleid hebben, waren er maar twee graven met grafteken bewaard. Ten Aard was blijkbaar ook een zeer vruchtbare bodem wat betreft de vorming van priesters. Op het kerkhof liggen dus verschillende religieuzen begraven, waaronder E.H.-pastoor Gils, de derde pastoor van de parochie Sint-Hubertus; E.H.-pastoor Biermans, de zesde pastoor van de parochie Sint-Hubertus; Jules Sterckx (gewijd op 27-05-1961); August Lemmens (gewijd op 25-07-1943); August Smeyers (gewijd in 1942); zuster Edwine; zuster Donatille; zuster Cherubine en zuster Josephina De Kempeneer.

Op het kerkhof zijn ook graven met graftekens van oud-strijders (zowel van de Eerste als van de Tweede Wereldoorlog) en oorlogsslachtoffers aanwezig. Elk jaar op 23 september worden al deze slachtoffers herdacht door het opdragen van een plechtige zielendienst met bloemenhulde en gelegenheidstoespraken op het kerkhof.⁽¹⁶⁾ Hoeveel soldaten er tijdens de Tweede Wereldoorlog langs beide zijden vielen is niet met zekerheid te schatten. De meeste Engelse soldaten werden te Kasterlee of te Geel op de militaire begraafplaatsen begraven. De Duitse gesneuvelden werden

eerst begraven in Rundsvoot en later overgebracht naar een terrein achter de rijkskolonie te Geel. Daarna werden ze begraven op een massakerkhof te Lommel.

Onder de burgerlijke bevolking van Ten Aard vielen er tijdens de Tweede Wereldoorlog 27 slachtoffers.⁽¹⁷⁾ In 1948 werd voor hen een gedenkteken opgericht.

Verder hebben er verschillende schepenen, gemeentesecretarissen en andere lokaal belangrijke personen, zoals dokters en schoolbestuurders in Ten Aard gewoond. Van de lange lijst met namen zijn er nog maar twee graven met grafteken op het kerkhof aanwezig, namelijk Jozef Van Nooten, ereschoolhoofd en Emmanuel Nyssens. Hij was een belangrijke weldoener voor Ten Aard. Hij had het jacht- en lusthuis met een aanzienlijke lap grond van koning Leopold I op Ten Aard gekocht en financierde de bouw van de eerste houten en de definitieve bakstenen kerk en twee klokken.

Op de begraafplaats zijn er een twintigtal kindergraven aanwezig. De meeste zijn in een apart perk gegroepeerd, hoewel er ook enkele verspreid zijn over het hele kerkhof. Deze graftekens zijn kleiner qua vorm en grootte, maar zijn goed onderhouden en vaak mooi uitgewerkt.

Waardebepaling

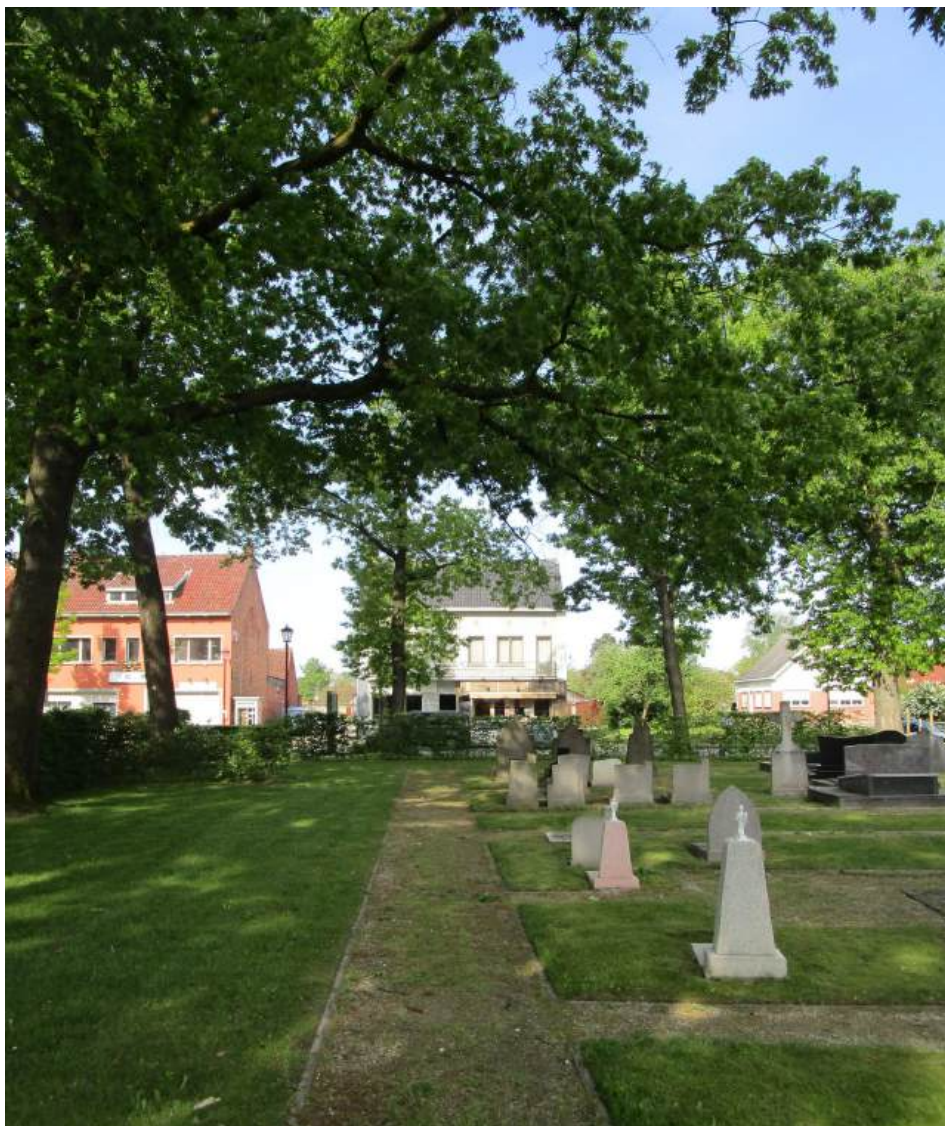
De erfgoedwaarde van het kerkhof van Ten Aard ligt niet alleen bij de aanwezigheid van de graftekens maar ook bij de site van het kerkhof zelf, waaronder de aanwezigheid van de bomen die langs de afsluiting van het kerkhof staan. Het ontwerp van de ruimtelijke aanleg van het kerkhof dateert al van 1871 en identificeert het landschappelijke karakter van het kerkhof van Ten Aard. Er was steeds eerst een haag, dan bomen, een grasperk, een weg en dan zowel links als rechts van de kerk twee grote perken voor grondgraven. Deze 'hof'-aanleg heeft dan ook een ruimtelijk-structurerende en historische waarde. Op basis

van enkele summiere foto's en een plan van René van Steenberghe uit 1948 kan opgemaakt worden dat de aanwezigheid van bomen steeds een belangrijke landschappelijke functie voor het kerkhof hebben gevormd. Verder zijn de duidelijk herkenbare horizontale rijen graftekens erg typerend. Ze geven een duidelijke structuur aan en bepalen de leesbaarheid van het kerkhof, wat een essentieel onderdeel van de hele site vormt. (Afb 10)

De meeste graftekens zijn tot op vandaag goed bewaard en onderhouden. Dit geldt voor zowel de recente als de enkele historische graftekens. Deze vertonen vaak, vanwege hun ouderdom, een barst of oppervlakte vuil en een verschoven of verzakte zerk, maar zijn eigenlijk in een goede staat. De meeste graftekens bezitten nog hun opgelegde decoratieve elementen en memorabilia zoals de bronzen of porseleinen reliëfs, faience bloemen en porseleinfoto's.

Het kerkhof en de vele graftekens zijn natuurlijk ook drager van immateriële componenten en hebben een volkskundige waarde. Verhalen, tradities, religieuze en andere gebruiken zijn verbonden aan de site. (18)

De graftekens vertegenwoordigen alle lagen van de bevolking, waardoor eigenlijk elk grafteken op de begraafplaats een volkskundige waarde heeft. Het kerkhof heeft nog verschillende specifieke graftekens die zowel dateren en refereren naar de bouwperiode vóór de Tweede Wereldoorlog als uit de bouwfase van René van Steenberghe. Bijkomend zijn er ook de graftekens van lokale religieuzen, oud-strijders uit Eerste en Tweede Wereldoorlog en verschillende oorlogsslachtoffers die voor de lokale geschiedenis een belangrijke betekenis hebben.

Afb. 10: Zicht op de haag, bomen en padenstructuur met rijen, MJ 2023

BIBLIOGRAFIE

BAECK. M., 'Gebakken voor de eeuwigheid. Keramiek in de funeraire wereld', *Memento Mori*, Brussel 2017: 169

CAPITEYN A., DECAVELE J, *In steen en brons van leven en dood*, Gent 1981

MONUMENTENWACHT VLAANDEREN, *Onderhoud van funerair Erfgoed*, 2011.

VAN AELTEN E., VAN NOOTEN J., *Geel Aard: heden verleden*, Kasterlee 1976.

VAN GESTEL-DESTOMBES P., 'Het Oud-Koninklijk Domein te Geel', in *Toerisme provincie Antwerpen*, XIV, nummer 5, september-oktober 1968.

VAN NOOTEN J., *Grepen uit het verleden en het heden van de aard*, Geel 1961.

VAN WESEMAEL-WUYTS K., 'Baron Karel Coppens (1796-1874) en de ontginning van de Geelse Aard', in *Jaarboek van de Vrijheid en het Land van Geel*, XXIV, 1988.

Krantenknipsels

Gazet Van Antwerpen: 14/03/1958

Nieuwsblad van Geel: 29/08/1986; 28/08/1965; 04/09/1965; 18/04/1969; 03/07/1981; 12/06/2009; 17/09/2010; 13/01/2012; 27/01/2012; 03/02/2012; 10/02/2012; 17/02/2012 en 18/10/2013

Het Nieuwsblad: 29/01/1960

Archieven

Antwerpen, Rijksarchief (RA):
Archief Provincie Antwerpen bouwdienst:
PAA637
Archief Kerken en Kapellen: PAA642: 1948-1959

Websites

<https://www.dodenakkers.nl/naslag/termen-en-begrippen/K.html>
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/personen/9235>
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten>
www.arcgis.be
www.delcampe.net
www.geopunt.be
<https://www.flickr.com/photos/toerisme-geel/3351456885>

EINDOTEN

- (1) Het kerkhof in Ten Aard te Geel is aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed Parochiekerk Sint-Hubertus sinds 29-03-2019: Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Parochiekerk Sint-Hubertus [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52489>
- (2) Antwerpen, Rijksarchief: Archief Provincie Antwerpen, Bouwdienst: PAA637 en Archief Kerken en Kapellen: PAA642
- (3) VAN AELTEN E., VAN NOOTEN J., *Geel Aard: heden verleden*, Kasterlee 1976.
- (4) Alle informatie van zowel literatuur, archief als in-situ-onderzoek werd gebundeld. Specifieke literatuur over het kerkhof werd tijdens dit onderzoek niet gevonden. Historische (topografische)kaarten gaven bijkomende informatie over de evolutie van de site. De dossiers van het archief van de bouwdienst van de provincie Antwerpen in het Rijksarchief van Antwerpen gaven algemene informatie over de Sint-Hubertuskerk, maar meer informatie over het kerkhof zoals ontwerpplannen, kerkhofreglementen of personeelsdossiers van grafmakers werden niet teruggevonden. Bijkomende specifieke informatie over het ontwerp van de graftekens of beeldmateriaal, zoals foto's of oude postkaarten van de begraafplaats ontbreekt.
- (5) VAN AELTEN, VAN NOOTEN 1976: 3
- (6) VAN AELTEN, VAN NOOTEN 1976: 7
- (7) <https://inventaris.onroenderfgoed.be/themas/14486>
- (8) VAN AELTEN, VAN NOOTEN 1976: 25
- (9) Ibidem: 29
- (10) Nieuwsblad van Geel, jg. 133 nr. 35, 29/08/1986: 12
- (11) Nieuwsblad van Geel, jg. 159, nr. 6, 10/02/2012: 4
- (12) <https://erfgoednoorderkempen.be/moderne-kerken-kempen-rene-steenbergen/>
- (13) <https://inventaris.onroenderfgoed.be/personen/9235>
- (14) BAECK. M., 'Gebakken voor de eeuwigheid. Keramiek in de funeraire wereld', *Memento Mori*, Brussel 2017: 172.
- (15) VAN AELTEN, VAN NOOTEN 1976:94
- (16) Nieuwsblad van Geel, jg. 159, 6, 10 februari 2012: 4
- (17) VAN AELTEN, VAN NOOTEN 1976: 35
- (18) <https://www.vlaamsbrabant.be/sites/default/files/media/files/2020-12/plattelandskerkhoven-draaiboek>

Antwerps monument voor overleden Congo-lezen

De Morgen, 2 september 2024

Het Antwerpse stadsbestuur heeft beslist om op het Schoonselhof een cenotaaf – een grafteken ter nagedachtenis aan overledenen van wie het stoffelijk overschot onvindbaar of elders is – te plaatsen voor zeven Congolezen die in 1894 stierven in Antwerpen.

In 1894 werden voor de Wereldtentoonstelling 144 Congolezen overgebracht naar Antwerpen, waar zij in een 'Afrikaans dorp' op het Antwerpse Museumplein hun dagelijks leven moesten naspe-
len. Verschillende Congolezen werden daarbij ziek, zeven van hen stierven in het Stuivenbergziekenhuis aan dysenterie en longaandoeningen, zo werd ontdekt bij een onderzoek voor de tentoonstelling 100 x Congo die in 2021 liep in het MAS. De zeven slachtoffers, tussen 17 en 35 jaar oud, liggen in een massagraf op het Schoonselhof.

Twee jaar geleden, bij de heropening van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten aan datzelfde Museumplein, pleitte onder meer Nadia Nsai, de curator van de expo in het MAS, voor een gedenkplaat op het plein voor de zeven slachtoffers.

Volgens Johan Vermant, woordvoerder van De Wever, kan het cenotaaf beschouwd worden als een plaatsvervangend graf, waarbij ook aandacht is voor het levensverhaal van de zeven Congolezen. De begraafplaats is volgens het stadsbestuur daarvoor een geschikte locatie. "Het is ook de bedoeling om de begraafplaats meer in de kijker te zetten als groene erfgoedparel."

Gent krijgt 2 vaste brievenbussen voor brieven aan overledenen.

Website VRT Nieuws, 5 september 2024

De voorbije jaren waren er al tijdelijke postbussen op 2 Gentse kerkhoven tijdens de periode rond Allerheiligen, nu komen er 2 vaste postbussen voor brieven aan overledenen. "Na 7 jaar merken we dat het een formule is die werkt", zegt Els Verbelen. "Het is een goede manier om een verlies te helpen dragen. We krijgen gemiddeld 2 brieven per week, en we willen dat aantal vergroten. Van-
daar dat er 2 vaste postbussen komen in de stad."

De postbussen krijgen de vorm van een huis. En er zal een grote gleuf zijn voor brieven van volwassenen, maar ook een kleine gleuf waar kinderen hun brieven aan een overledene kunnen posten. Elke brief wordt ook beantwoord. De organisatie werkt hiervoor samen met 13 kunstenaars die elk een troostend beeld hebben ontworpen. "We sturen dan zo'n beeldend antwoord terug naar de afzender van de brief. Want beelden zeggen vaak meer dan woorden. We kiezen dan het beeld dat het beste bij de brief past." De 2 postbussen vind je vanaf 9 september, aan de ingang van de Krookbibliotheek en de Westerbegraafplaats in Gent.

Dankzij inventarisering en QR-code ontdek je wie op de knekelvelden in Gooik is begraven.

Website VRT Nieuws, 5 september 2024

6 jaar heeft het geduurd om alle 5 de begraafplaatsen en knekelvelden in Gooik te inventariseren, maar nu is de inventaris klaar en biedt hij heel wat voordelen voor de dienst Burgerzaken in de gemeente. "Met de inventaris kunnen we heel snel zeggen wie waar begraven ligt", vertelt ambtenaar Serge Moonens. "We kunnen

ook sneller zien wanneer de concessie van een graf vervalt, we moeten daarvoor niet meer op zoek gaan in mappen. Alle papieren over concessies zijn nu ook gedigitaliseerd en gekoppeld aan een graf."

Daarnaast is er ook een inventaris gemaakt van de knekelvelden in de gemeente. Op een knekelveld komen de stoffelijke overschotten te liggen wanneer een concessie op het kerkhof is verlopen. Gooik heeft 3 knekelvelden op de begraafplaatsen van Leerbeek, Oetingen en Strijland. "De knekelvelden zijn voortaan voorzien van een QR-code die je kan scannen met je smartphone", zegt Moonens. "Als je die QR-code inleest, dan krijg je een alfabetische lijst van de ontruimde graven. Wanneer je op 1 van de namen klikt, krijg je op de knekelvelden van Leerbeek en Oetingen ook een foto van het oorspronkelijke graf te zien, in close-up het volledige graf, de opschriften en eventueel ook een foto van de overledene."

Turnhout: calvariekruis in ere hersteld

Het Nieuwsblad, 2 september 2024

Het gietijzeren calvariekruis uit de Herentalse ateliers van -August van Aerschot was sinds 1888 een centraal ijkpunt op de begraafplaats in de Kwakkelstraat, tot een storm het intussen slecht onderhouden beeld in januari 2018 onverbiddelijk tegen de grond werkte en in tientallen stukken uiteendeed vallen. De restauratie werd al snel als onmogelijk - of anders op zijn minst onbetaalbaar - beschouwd. Tot de Duitse telgen van de Turnhoutse familie Verreet bij het stadsbestuur aanklopten. In de schaduw van het kruis heeft de familie een opvallend mausoleum: nakomelingen Pierre en Patrick Verreet stelden voor het herstel volledig uit eigen zak te betalen.

"Onze vader liet in 1930 ter ere van zijn eerste overleden vrouw vlak bij het kruis een grafkapel bouwen door de bekende lokale architect Jozef Schellekens", zegt Pierre Verreet. "Schellekens was zijn tijd ver vooruit en werd beschouwd als een belangrijke pionier van het modernisme in de architectuur. Onze vader heeft overigens samen met Schellekens nog andere gebouwen gerealiseerd:

als Belgisch consul in Duitsland was onze vader onder meer belast met het aanhalen van de betrekkingen tussen België en Duitsland, vooral op economisch vlak."

Pierre Verreet is zelf een succesvol ondernemer, Patrick Verreet excelleert dan weer op een ander niveau: hij is een topchirurg en was medisch directeur van verschillende ziekenhuizen in Duitsland. In hun ogen is de band met Turnhout veel groter dan enkel het feit dat de wortels van hun voorouders hier liggen.

"De link zit in deze familiegrafkapel. Die is niet alleen een belangrijk architectonisch gebouw, het is ook een herdenkingsplaats voor onze familie", zegt Pierre. "En die bestaande band werd nog hechter door het vroege overlijden van onze zoon Emmerich op amper 37-jarige leeftijd. Mijn spontane wens was om zijn laatste rustplaats in de familiekapel te hebben: hier zijn onze ouders, familieleden en twee kinderen van Patrick en zijn echtgenote Marleen ook begraven. De familie van Patrick heeft een langdurige nauwe band met deze plaats en brengt hier geregeld serene uren door. Door onze eigen frequente bezoeken aan het mausoleum kwam ik op het idee om het calvariekruis weer in zijn oude glorie te herstellen."

De restauratie gebeurde bij een internationaal gerenommeerde smid uit Duitsland, Thomas-Marie Schmidt, die volgens de Turnhoutse schepen van Cultuur Stijn Adriaensens (N-VA) 'zijn naam niet gestolen heeft'. "Alleen vroegen we ons af hoe hij dat klaar ging krijgen, met al die losse onderdelen", schetst de schepen. "Gelukkig kwamen we met Klaas Remmen (metaalspecialist en zaakvoerder van restauratiefirma Remmen in Vorselaar, red.) in contact, die toevallig tegelijkertijd een exacte kopie van het kruis restaureerde. Zo kon van ontbrekende delen een kopie gemaakt worden. Dit kruis staat symbool voor hoe taken die soms onmogelijk lijken, met genoeg geloof en wilskracht toch realiseerbaar zijn."

Kasterlee: natuurbegraafplaats opent pal in de bossen

Gazet van Antwerpen, 4 september 2024

Midden in de bossen van de Kempense Heuvelrug legde de gemeente Kasterlee een natuurbegraafplaats aan. Deze nieuwe begraafplaats bevindt zich vlak naast het huidige, uitgestrekte kerkhof in de Pastoor Dergentstraat in Lichtaart. Begraven kan er enkel door het uitstrooien van de as van de overledene of door deze te begraven in een biologisch afbreekbare urne.

“In 2016 werden we voor de eerste keer geconfronteerd met zo'n natuurbegraafplaats nadat ik een brochure uit Nederland had doorgenomen”, zegt Ward Kennes (CD&V), burgemeester van Kasterlee. “Na een e-mail met een concrete vraag voor zo'n begraafplaats hebben we dit bij het begin van deze legislatuur opgepikt. We zijn gaan kijken naar gelijkaardige initiatieven in onder meer Zoersel en Lanaken. In onze eigen gemeente zijn we terechtgekomen bij enkele percelen bos naast de huidige begraafplaats in Lichtaart. We kunnen voor deze natuurbegraafplaats ook gebruik maken van de bestaande parking en het sanitair van het kerkhof.”

De gemeente kocht vier percelen bos aan van de provincie Antwerpen en van privé-eigenaars om de natuurbegraafplaats te realiseren. Met de opbrengst van de verkoop kan de provincie het provinciaal groendomein Hoge Mouw dan weer verder uitbreiden. “Wij zorgen ervoor dat dit bos blijft. Er gelden voor een natuurbegraafplaats speciale regels. Zo mogen er geen kentekens achterblijven en geen bloempotten worden ingegraven. Aan de ingang van het bos staan een bord en een paal waaraan nabestaanden naamplaatjes van de overledenen kunnen bevestigen. Eind september zal een eerste familie de as van een overledene hier komen uitstrooien: ze hebben de urne bijge-

houden tot deze natuurbegraafplaats opening.”

De technische dienst zorgde voor een natuurlijk pad door het bos en plaatste ook enkele zitbanken. Jan Lievens uit Olen, de zoon van wijlen schrijver en verteller Jef Lievens uit Kasterlee, mocht van de gemeente drie houten totems plaatsen. Die kunstwerken van ongeveer 1,7 meter hoog zijn markpunten of bakens in de natuurbegraafplaats.”

Twée op de drie Vlaamse gemeenten hebben een sterrenregister

Het Nieuwsblad, 7 september 2024

Oostende was de eerste stad die vorig jaar met een eigen sterrenregister begon, intussen volgden 186 gemeenten en steden dat voorbeeld. De stad Aalst was de laatste deze week om op de kar te springen. Daar zijn nu al twintig stilgeboren kindjes geregistreerd, zowel online als bij het loket Burgerzaken. Het gaat om een symbolische aangifte en die heeft geen juridische gevolgen. Toch is het initiatief waardevol, zegt Boven De Wolken vzw. Zij vragen de ongeveer honderd gemeenten die nog geen sterrengeboorteregister hebben om dat zo snel mogelijk in te voeren.

“Bijna alle ouders willen het bestaansrecht voor hun stilgeboren baby erkend zien”, zegt oprichter Anneleen Franssen. “Door in te tekenen op zo'n register kunnen ze een naam kiezen voor hun kind, ongeacht de duur van de zwangerschap. Er is ook geen beperking in tijd. Hoelang het verlies ook geleden is, mensen kunnen er altijd nog op intekenen. Zo krijgen ze alsnog de kans om hun verdriet te uiten.”

Ook vroedvrouw en rouwcoach Karolien Willems voelt die nood bij ouders. “Zodra een zwangerschapstest positief is, maken mensen toekomstplannen. Als die wegvallen, voelen de meeste ou-

ders een intens verdriet. Zij moeten de mogelijkheid hebben om hun kindje ergens te laten erkennen.”

In ons land kan je vanaf een zwangerschapsduur van 140 dagen een overleden kindje wettelijk aangeven en kan het officieel een voornaam krijgen. Vanaf 180 dagen kan ook een achternaam worden toegevoegd. Ouders krijgen dan een akte van overlijden. Maar een sterrenkindje opnemen in het geboorteregister is nooit mogelijk. En dat moet beter, volgens Fransen. “Zo’n kind overlijdt dan voor de wet, maar het werd wel nooit geboren. Dat is een harde boodschap. De grote kracht van het symbolisch register is dat toch alle kinderen een naam krijgen en ouders de boodschap: jouw kindje is geboren. Ook als dat voor die 140 dagen gebeurt.”

Het raakt de vzw dat nog niet elke gemeente mee wil. Om druk te zetten, staat op de website expliciet welke gemeenten en steden wél een sterrenregister hebben. Niet op die lijst bijvoorbeeld: de stad Antwerpen. “We willen de vraag bekijken”, klinkt het bij de dienst Lokettenwerking. “Om ouders hun verdriet mee te helpen dragen, is er in de stad op elke begraafplaats wel een sterrenweide.” Volgens Boven De Wolken is dat het absolute minimum. Een sterrenregister biedt extra steun.

Het finale doel gaat nog verder: zo veel mogelijk sterrenkindjes opnemen in het geboorteregister. Zodat hun naam ook officieel in trouwboekjes en op stambomen staat. “In Nederland en Engeland kan dat. Waarom niet bij ons?” De bevoegdheid voor een wetswijziging in die zin ligt bij het kabinet Justitie. Daar valt te horen dat de huidige wet tot stand kwam na lange discussies in 2018 in het parlement. En dat de termijnen een goed onderhandeld compromis zijn.

Assen van huisdieren mogen binnenkort bijgezet worden bij urne van baasje op Schoonselhof in Antwerpen.

Website VRT Nieuws, 10 september 2024

Vanaf 1 november kunnen dode huisdieren op het Schoonselhof een laatste rustplaats vinden samen met hun baasje. In columbarium IJsvogel kan de

urne van de dieren vanaf dan bij de urne van de diereneigenaars bijgezet worden. Het is de eerste begraafplaats in Antwerpen waar dit toegelaten is.

In columbarium IJsvogel zijn de nissen nu nog leeg, buiten enkele tekeningen van Antwerpse schoolkinderen. Maar binnenkort zijn er zo'n 700 plekken beschikbaar voor overledenen en hun huisdier. In februari maakte een decreet van het Vlaams Parlement het mogelijk om de asurne van gezelschapsdieren bij die van hun baasje te zetten.

Het was dan aan steden en gemeenten om een eigen manier te vinden om het decreet in de praktijk om te zetten. “We starten hier op dé begraafplaats der Antwerpse begraafplaatsen”, zegt schepen van dierenwelzijn en stads- en buurtonderhoud, Els van Doesburg (N-VA). “Voor alle duidelijkheid: samen begraven worden met je huisdier is niet mogelijk. Wat wel kan is samen een laatste rustplaats vinden in de urnenmuren van columbarium IJsvogel. Alle dieren die op de lijst van gezelschapsdieren staan zijn welkom. Katten en honden bijvoorbeeld, maar geiten of varkens niet. Wat ook uniek is, is dat de assen van je huisdier al welkom zijn in het columbarium voor je zelf overlijdt”, zegt schepen van Doesburg.

Het bijzetten van een overleden huisdier is gratis, zegt schepen van Doesburg. “De concessie voor 25 jaar voor een columbariumnis kost 750 euro per persoon, maar voor een huisdier moet je niet extra betalen. Ook meerdere dieren zijn welkom: met 4 Deense doggen wordt het krap, maar met enkele chihuahua's zal het probleemloos lukken.” De optie om je huisdier bij te zetten kan voorlopig enkel in columbarium IJsvogel. En dat is heel bewust zegt de schepen. “Voor sommige mensen voelt het vreemd aan om de assen van dieren in de buurt van die van mensen te bewaren. Daarom kan het enkel in dit columbarium.” Om duidelijk te maken dat het in columbarium IJsvogel kan, prijkt er een foto van het stand-

beeld van Nello en Patrasche. "Het verhaal van de Hobokense jongen en zijn hond illustreert mooi de innige band tussen mens en dier. Ze stierven samen. Nello ligt voor de kathedraal op hond Patrasche terwijl hij hem omarmt."

Dendermonde: De Papieren Knuffel

Het Laatste Nieuws, 14 september 2024

Het idee voor De Papieren Knuffel kwam er niet zomaar: jammer genoeg overlijden mensen regelmatig alleen. Ook in Dendermonde gebeurt dat gemiddeld één keer per maand. Inge De Smet, Hilde De Paepe en Nele Cleemput willen dat er een gedicht klinkt op begrafenis waarbij iemand alleen begraven wordt.

Die gedichten worden op maat geschreven. Daarvoor wordt beroep gedaan op gastdichters en Zinspiratie, een vereniging die alle mensen die houden van taal en woorden bundelt, zegt Hilde De Paepe, zelf ook een stuwende kracht achter Zinspiratie. Resultaat is dat de overledene dan toch nog een persoonlijk gelegenheidsgedicht — wij noemen het 'De Papieren Knuffel' — meekrijgt bij zijn of haar teraardebestelling. Een dichter leest het gedicht voor.

Verschillende Dendermondse rouwcentra werden gecontacteerd en reageerden zeer enthousiast op het idee. Een aantal onder hen zorgde voor extra waardevolle suggesties, waardoor het initiatief een wat bredere toepassing zal kennen. Zo definiëren we 'eenzaam' wat breder en daardoor kunnen ook liefhebbers van poëzie of mensen met een uitgesproken literaire interesse bij ons terecht voor een mooi afscheidsgedicht.

Bij het overlijdensbericht van iemand die eenzaam sterft, laten de initiatiefnemers het logo van De Papieren Knuffel plaatsen. Zo weet iedereen dat deze persoon alleen of zonder veel nabestaanden stierf. Het logo kan dan een uitnodiging zijn voor stadsgenoten om ook naar de begraafplaats te

komen, mee naar het gedicht te luisteren en de overledene toch wat extra warmte te bieden met hun aanwezigheid.

Meer informatie is te verkrijgen via depapierenknuffel@gmail.com.

Budel: protestantse begraafplaats in ere hersteld

Het Laatste Nieuws, 12 september 2024

De protestantse begraafplaats aan de Kloosterdreef in Budel heeft een flinke opknapbeurt ondergaan: onder meer de ommuring en de poort zijn onder handen genomen. Ter herinnering aan de restauratie werd een plaquette bij de begraafplaats onthuld.

De protestantse begraafplaats ligt op een bijzondere plek: in de schaduw van de Onze Lieve Vrouw Visitatiekerk, tegen het rooms-katholieke kerkhof. Dat Budel een eigen protestantse begraafplaats heeft, dankt het dorp aan zijn ligging. In Budel ontstond na de vrede van Münster in 1648 een van de grootste gereformeerde gemeenten in de wijde regio. Brabant werd toen onder de naam Staats-Brabant ingelijfd bij de Republiek der Verenigde Nederlanden. Alle kerkelijke bezittingen gingen vanaf dat moment over in protestantse handen.

De aantrekkingskracht van Budel op protestanten was onder meer te danken aan de komst van douanepersoneel, dat van protestantse huize moest zijn. En door de ligging aan de grens met de katholieke Zuidelijke Nederlanden kwamen bovendien protestanten uit het naburige Weert voor het uitoefenen van hun geloof naar Budel. Dat deden ze via de Geuzendijk, die hieraan zijn naam dankt.

Na de Franse inval in 1795 kwam er vrijheid van godsdienst. „Overledenen werden in die tijd rondom de kerk begraven. Het was een gemengde begraafplaats waar de graven van protestanten en

katholieken door elkaar lagen, maar dat zorgde voor steeds meer gedoe”, vertelt Jac. Biemans, voorzitter van Heemkundekring De Baronie van Cranendonck. Precies tweehonderd jaar geleden, in 1824, stelden de katholieken een deel van het kerkhof beschikbaar als begraafplaats voor de hervormde gemeente. Het terrein is nog steeds eigendom van de rooms-katholieke parochie, die het destijds ‘om niet’ aan de protestantse gemeenschap gaf. Biemans: „De begraafplaats was in eerste instantie omgeven door een heg, later werd de huidige muur gebouwd.”

Er worden al jaren geen mensen meer begraven op de protestantse begraafplaats, die steeds meer in verval raakte. „Binnen de werkgroep monumenten leefde daardoor al langer de wens om het gemeentelijke monument een opknapbeurt te geven, zodat het weer jaren mee kan”, vertelt Frank Walkate van de heemkundekring. Dankzij financiële bijdragen van de katholieke parochie H. Cornelius, de gemeente Cranendonck, Rabobank, het Cultuurfonds Noord-Brabant en een particuliere gift kon de begraafplaats onder handen worden genomen. Door het rooien van bomen valt er nu meer licht op het terrein. Ook de originele gietijzeren poort is in ere hersteld, net als de tekst boven de poort.

De vrijwilligers van de monumentenwerkgroep staken in samenwerking met de protestantse gemeente Weert-Budel vele uren in de opknapbeurt. Walkate: „Doordat het metselwerk door zelfwerkzaamheid gedaan kon worden, werd de restauratie mogelijk.” De laatste begrafenis vond eind vorige eeuw plaats. Er zijn negentien graven. „Een aantal wordt nog regelmatig bezocht”, weet Bram Quist van de protestantse gemeente. Hij was woensdag een van de onthullers van de plaque. Quist hoopt dat de plaque en opknapbeurt ervoor zorgen dat de begraafplaats beter herkenbaar wordt: „Nu weten veel mensen niet van het bestaan van de protestantse begraafplaats.”

De Panne: perk waar men zonder concessie begraven kan worden opnieuw ingericht

Het Nieuwsblad, 10 september 2024

In het verleden werd het ontruimen van niet-aangekochte graven niet systematisch uitgevoerd, wat leidde tot een gebrek aan vrije ruimte in het daarvoor voorziene perk Q. Bovendien bleek perk Q, waar men zonder concessie 10 jaar begraven kan worden, vaak verwaarloosd en slecht onderhouden te zijn. Om deze problematiek aan te pakken, werd in maart gestart met de herinrichting. 45 graven zijn ontruimd en het vrijgekomen terrein werd afgewerkt in natuursteen. Er is gekozen voor een uniforme afwerking.

In de toekomst zal ook de rest van het perk Q gefaseerd aangepakt worden. “De herinrichting van delen van de begraafplaats is een onderdeel van een groter project om de begraafplaats beter te organiseren en beheren”, aldus burgemeester Bram Degrieck (Het Plan-B). “Tot voor kort kampte onze begraafplaats met een nijpend plaatsgebrek. Door de herinrichting van perken en het wegnemen van vervallen concessies, is nieuwe plaats gemaakt, ogen de perken ordentelijker, opener en komt er ruimte

Menen: parkbegraafplaats officieel geopend

Het Nieuwsblad, 21 september 2024

De metamorfose van oude begraafplaats naar een modern park. Achter de muren van de laatste rustplek in de Zandputstraat is die op zijn zachtst gezegd opvallend. “Er werden meer dan 580 bomen en struiken aangeplant, zijpaden werden deels vergroend en onthard. 1.700 zerken waar de concessie van vervallen was werden verwijderd. Een deel van die zerken werd gebruikt om het hoofdpad aan te leggen. De belangrijke zerken blijven hun plek hebben. Aan de hand van QR-codes zullen bezoekers de verhalen erachter kunnen ontdekken.

Tom Van Ryckeghem, een kunstenaar die opgroeide in de Menense wijk de Barakken ontwierp ter gelegenheid van de metamorfose een kunstwerk in een kapelletje. To Build A Home, werd het getiteld. “Centraal in de kapel staat een bronzen arbeidershuisje – de woning van mijn nonkel waar ik ook opgroeide. Het symboliseert rouw, troost, herinnering en hoop en straalt veiligheid en verbondenheid uit.” Een tekst in brons en nog enkele kleine details maken het geheel af. “Er is ook een brievenbus. Bedoeling is dat mensen er brieven naar hun geliefden in deponeren. Die zullen nooit gelezen worden, maar willen we dan op deze plek verbranden voor de eeuwigheid”, legt Van Ryckeghem uit.

Eerste troostmuur in Groot-Aalst biedt gelegenheid tot verstillingsmoment

Het Nieuwsblad, 20 september 2024

In deelgemeente Nieuwerkerken werd een troostmuur ingehuldigd op de begraafplaats, de eerste in Groot-Aalst. Een troostmuur is een plek waar nabestaanden en bezoekers een rust- en verstillingsmoment kunnen beleven. Op de troostmuur in Nieuwerkerken vind je een gedicht van lokale dichter Nera Redant, aangebracht op de muur door Lieze Borms. Daarrond werden er porseleinen foto's, afkomstig van graven die werden geruimd, aan de muur gehangen. Namen worden er niet op vermeld.

“Elk portret aan deze troostmuur vertelt een verhaal, herinnert ons aan levens vol liefde, vriendschap en toewijding”, zegt burgemeester Christoph D'Haese (N-VA). “De troostmuur creëert een plaats waar herinneringen niet verdwijnen, waar ze nog steeds gekoesterd worden, gedragen door onze gemeenschap.” “Het idee achter deze troostmuur komt voort uit de evolutie van onze begraafplaatsen”, zegt schepen van Burgerlijke Stand Caroline De Meerleer (N-VA). “Enerzijds verdwijnen

meer en meer graven die niet meer in concessie zijn en ook niet in peterschap of hergebruik worden genomen. Anderzijds groeien begraafplaatsen uit tot groene en serene ontmoetingsplekken, waar bezoekers rust en troost zoeken.” “Aan de hand van een passend gedicht en porseleinen foto's van een aantal overledenen, creëren we een mooie stilteplek op elke begraafplaats”, besluit de schepen.

Lummen heeft nu ook natuurbegraafplaats met zes kunstwerken van Jos Bollen

Het Belang van Limburg, 19 september 2024

Ten westen van de begraafplaats van Lummen-centrum is er vanaf nu een natuurbegraafplaats. Daar kan een asurne uit organisch en biologisch afbreekbaar materiaal begraven worden in het bos. Verspreid doorheen de begraafplaats komen kunstwerken van Lummense kunstenaar Jos Bollen. “Onze natuurbegraafplaats is speciaal ontworpen voor wie kiest voor een groene en milieuvriendelijke uitvaart”, zegt burgemeester Luc Wouters (CD&V). “Steeds meer mensen verkiezen een laatste rustplaats in de natuur. Stoffelijke resten begraven in natuurgebieden mag niet, wel toegelaten is het begraven van biologisch afbreekbare urnen uit papier, hout, klei, leem en zetmeel op officiële natuurbegraafplaatsen. De nadruk wordt dus sterk gelegd op duurzaamheid en natuurbehoud.”

Elke begraven asurne wordt gemarkeerd met een houten schijf zonder inscriptie. De exacte locatie in een van de vijf zones in het bos wordt digitaal geregistreerd in een gemeentelijk register, maar graftekens zijn niet toegestaan. Nabij de rustplaats mogen uitzonderlijk houten kruisjes, vogelhuisjes of insectenhuisjes van maximaal 2 kg worden geplaatst. “Families zijn tegenwoordig klein, er zijn ook heel wat alleenstaanden en dan is de vraag wie het graf zal verzorgen. Persoonlijk vind ik dit veel mooier dan uitstrooien en ik ben ervan overtuigd dat er in de toekomst heel wat aanvragen

zullen komen om in dit bos begraven te worden”, stelt burgemeester Wouters.

Het dennenbos van 77 are werd verdeeld in vijf zones en de wandelpaden werden al aangelegd in overleg met het Agentschap Natuur en Bos. Aan een nakomeling van de Duizendjarige Eik aan de ingang komt een groot kunstwerk Afscheid nemen. De drie figuren werden ontworpen door de Lumense beeldende kunstenaar Jos Bollen. “De sculptuur uit cortenstaal is 2,5 meter hoog en symboliseert een overleden man met moeder en kind die afscheid nemen. Het geheel is doorzichtig, wat emotie, rust, troost en eeuwigheid oproept”, zegt Bollen. Binnen de vijf zones van de natuurbegraafplaats komen kleine monumenten, eveneens uit cortenstaal, in de vorm van bladeren van esdoorn, linde, zomereik, tamme kastanje en lijsterbes. “Patrick Appeltants van de gemeentelijke groendienst heeft ze uitgelaserd samen met Geoffrey Poel. Naast het kunstwerk van bijvoorbeeld de linde komt ook een echte linde zodat nabestaanden de laatste rustplaats van hun dierbare makkelijk kunnen vinden. Op de onderstaande platen worden de naambordjes van de overledenen geplaatst”, zegt Bollen.

Hasselt: ook natuurgraven met afbreekbare urnes op begraafplaats Kruisveld

Het Belang van Limburg, 18 september 2024

Op de Hasseltse begraafplaats Kruisveld mogen nabestaanden de assen van een dierbare voortaan natuurlijk begraven. Dat is een alternatief voor een klassieke uitstrooiing. Natuurlijke manieren van begraven zitten in de lift. “We krijgen geregeld de vraag of het niet mogelijk is om naast uitstrooiing in de strooiweide of het strooibos, een urne met de assen van de nabestaande te begraven”, zegt Hasselts schepen Laurence Libert (Open VLD). “Met de natuurbegraving komen we tegemoet aan die vraag. De urne moet dan wel biologisch afbreekbaar zijn. Die wordt in een gat in de grond

gelegd en dan wordt het graf afgedekt met zand. Zo'n urne is binnen de tien jaar helemaal biologisch afgebroken.”

Op begraafplaats Kruisveld wordt hiervoor een strook voorzien, dichtbij het strooibos en de strooiweide. “Ook hier worden, net zoals bij uitstrooiing, geen identificatietekens geplaatst op de exacte locatie van het natuurgraf. Maar net zoals bij het strooibos is er een gedenkplaat waar naamplaatjes geplaatst kunnen worden”, zegt schepen Libert. “Tijdens de afscheidsplechtigheid mogen uiteraard wel bloemen op de grafplaats gelegd worden.”

Het crematorium stelt gratis een sobere, kartonnen basisurne ter beschikking. “Hierop kunnen nabestaanden zelfs nog een laatste woord of tekening aanbrengen. Het is ook toegestaan om andere, gelijkaardige urnes te gebruiken voor natuurbegraving, maar de biologische afbreekbaarheid van tien jaar is wel een belangrijke voorwaarde, naast enkele vaste afmetingen. Als straks blijkt dat de vraag groot is, kan dit uitgebreid worden naar andere begraafplaatsen.”

Vleteren: drie gerestaureerde graftrommels keren terug naar kerkhof van de gemeente

Krant van West-Vlaanderen, 20 september 2024

De drie onlangs gerestaureerde graftrommels van Westvleteren werden tentoongesteld in de Martinuskerk. Deze bijzondere erfgoedstukken, ooit geplaatst op het graf van de jonge Maria Fieu, die op elfjarige leeftijd overleed in 1929, zijn gered van de tand des tijds en schitteren nu in volle glorie. Nu gaan ze terug naar het kerkhof van het dorp. “Graftrommels zijn unieke herinneringsobjecten die vanaf 1870 populair werden. De laatste werden gemaakt in de jaren 1970, door de opkomst van de kunstbloemen en de beperking van de concessieperiodes.”

Ze bestaan uit ijzeren of zinken kuipen met een glazen afdekking, vaak gevuld met zorgvuldig vormgegeven bloemsierkunst. Deze symbolische

bloemstukken, gemaakt van materialen zoals zink, aluminium of gebakken klei, weerspiegelen de natuurlijke vormen van bloemen en bladeren en zijn soms voorzien van inscripties die de relatie tussen de overledene en de schenker onthullen”, zegt Frederik Vandenbroucke, voorzitter van de Heemkring Iepers Kwartier, die het fenomeen van de graftrommels op alle begraafplaatsen in de Westhoek onderzocht. In het arrondissement Ieper vond hij er nog 16 terug. Onder andere in Draouter, Zonnebeke, Watou, Nieuwkerke, Roesbrugge en Westvleteren. De drie trommels van Westvleteren, lichtblauw geschilderd als symbool voor het overleden kind, zijn perfect bewaard gebleven dankzij de zorgvuldige restauratie door Mark Sweertvaegher (afkomstig uit Westvleteren) van vzw Grafzerkje, een Vlaamse organisatie die zich inzet voor funerair erfgoed. Dankzij de samenwerking tussen de heemkring, vzw Grafzerkje en de gemeente Vleteren, kregen de graftrommels een nieuw leven. “Graftrommels zijn historische grafmonumenten. De restauratie en teruggave ervan zijn belangrijke processen om deze waardevolle erfstukken te behouden”, aldus schepen Gerda Goubeyr (LVP).

In Woesten werd de graftrommel van soldaat Hector Desmadryl ontdekt. Die bevatte de helm van de soldaat, met een kogelgat. Die kogel doodde hem in 1916 in de Dodengang in Diksmuide. De familie schonk de graf trommel in 2018 aan het In Flanders Fields Museum in Ieper. Daar maakt die nu deel uit van de permanente collectie.

Beerse: gedenksteden herdenken ontgraven overledenen

Gazet van Antwerpen, 2 oktober 2024

Het lokaal bestuur van Beerse plaatste gedenksteden op de drie begraafplaatsen voor de overledenen die daar de voorbije vier jaar ontgraven zijn. Ook overledenen die later worden ontgraven, krijgen een vermelding. De gemeente Beerse liet tussen 2020 en dit jaar op de begraafplaatsen in de Beekakkersstraat in Beerse, in de Hoevestraat in

Den Hout en op Heiakker in Vlimmeren tientallen percelen ontgraven. Het ging om alle graven van voor 31 december 1979. Om ervoor te zorgen dat alle ontgraven overledenen nog steeds op een serene manier herdacht kunnen worden, plaatste het lokaal bestuur een gedenksteen op iedere begraafplaats. Elk herdenkingsmonument is gemaakt uit donkere hardsteen met daarop de namen van de overledenen gegraveerd. Namen van overledenen die later ontgraven worden, zullen bij gegraveerd worden.

Gent: mooiste deel van de Westerbegraafplaats wordt onder handen genomen

Het Nieuwsblad, 2 oktober 2024

De Westerbegraafplaats is niet alleen een plek waar doden worden begraven, het is ook een prachtig oord om te wandelen of te lopen. Het mooiste deel, de jardin des morts, wordt binnenkort onder handen genomen. Met meer dan 30.000 graven en een oppervlakte van 230.000 vierkante meter is de Westerbegraafplaats de grootste rustplaats van Gent. Het oudste deel, de jardin des morts, stamt uit het einde van de negentiende eeuw.

In die tijd werden vooral vooraanstaande Gentenaars hier begraven. Beeldhouwers maakten voor hen indrukwekkende praalgraven die vandaag nog altijd te bewonderen zijn. Een groot aantal kan echter een opfrisbeurt gebruiken. De Stad Gent wil 86 beschermde graven restaureren met respect voor het materiaal, de overledene en de omgeving. De concessies zijn intussen verlopen, maar de Stad nam de graven onder haar hoede wegens hun (architectuur)historische, sociaal-culturele of artistieke waarde. De werken beginnen op woensdag 2 oktober en duren tot het voorjaar van 2025. Alleen de gebreken worden aangepakt, zoals gebroken plinten en scheuren. Niet-schadelijke begroeiing wordt ongemoeid gelaten. De kosten van de restauratie worden geraamd op 290.000 euro.

Het Agentschap Onroerend Erfgoed neemt een deel van de kosten op zich.

Eerste Oost-Vlaamse urnenkerk staat in Zwalm

Website VRT Nieuws, 6 oktober 2024

Zwalm heeft van één van zijn 11 kerken een urnenbewaarpplaats gemaakt. De voormalige parochiekerk in Sint-Denijs-Boekel zal voorlopig plaats bieden aan 100 urnen. Na inspraak van inwoners, is er ook een bezinningsruimte geïnstalleerd. Het is nog maar de 2de urnenkerk in Vlaanderen, na de ontwijde kerk van Lampernisse bij Diksmuide in West-Vlaanderen.

Omdat steeds meer mensen kiezen voor crematie na hun dood, heeft Zwalm de Sint-Dionysiuskerk in Sint-Denijs-Boekel herbestemd als een urnenbewaarpplaats. "In heel Vlaanderen kiest al 80 procent van de mensen voor crematie", zegt schepen voor Patrimonium Peter Van Den Haute (N-VA). "Er is dus meer plaats nodig voor urnen. Ook de beleving is veranderd. Er zijn al alternatieven voor de betonnen columbaria op begraafplaatsen. Maar wij dachten aan de kerk om urnen een laatste plek te geven." "We wilden méér dan een columbarium, en tegelijk is er een gemeenschap die hoopt het kerkje nog te kunnen gebruiken. Vandaar het idee om er ook een bezinningsruimte van te maken."

De doopkapel in de kerk van Sint-Denijs-Boekel is intussen ook gerestaureerd. "Die is jaren geleden deels dichtgemetseld voor de installatie van verwarming met een stookolieketel", zegt de schepen. "We hebben de verwarmingsketel weggehaald, en de kapel in haar oorspronkelijke staat hersteld. De doopvont staat er nu vlak bij de urnenbewaarpplaats. Het zijn de symbolen voor geboorte en overlijden, voor begin en einde van het leven." Momenteel is er plaats voor 100 urnen, maar de gemeente zal meer plaatsen voorzien, als die nodig zouden blijken.

Begraafplaats Nossegem wordt uitgebreid met natuurbegraafplaats

Website VRT Nieuws, 22 oktober 2024

Het kerkhof aan de Namenstraat in Nossegem wordt binnenkort uitgebreid met een natuurbegraafplaats. In een bestaand stukje bos zal de gemeente Zaventem 55 biologisch afbreekbare urnen kunnen begraven. De gemeente werkt hiervoor samen met het Regionaal Landschap Brabantse Kouters (RLBK). "De biologisch afbreekbare urne wordt in het bos begraven op een plek die door de gemeente wordt aangeduid en gaat dus volledig op in de natuur". "Het bos wordt dus niet betreden door bezoekers, enkel door de bosbeheerders."

De begraafplaats komt op een bestaand stuk bos van 22 are groot dat begroeid is met hoogstamloofbomen, struiken en kruiden. Om de natuur zoveel mogelijk natuur te laten, zal de gemeente geen verhardingen of grafstenen aanleggen en worden er ook geen bomen weggehaald. Voor familieleden of vrienden die hun dierbare willen bezoeken, komt er een ceremonie- en bezinningsplek aan de rand van het bos. Die zal toegankelijk zijn via de bestaande begraafplaats. "Om de grond en het natuurgebied niet te overbelasten, is het aantal urnes voor deze begraafplaats vastgelegd op 55. De toekomst zal uitwijzen of er nog plekje in de gemeente op die manier worden ingericht".

Monument in Hasselt herdenkt lichaamsdonoren

Website VRT Nieuw, 26 oktober 2024

Op de campus Diepenbeek van de Universiteit Hasselt is vanmiddag een monument onthuld dat lichaamsdonoren moet herdenken. Dat zijn mensen die hun lichaam na hun overlijden aan de universiteit schenken. "Die donoren zijn enorm belangrijk voor onze studenten, onderzoekers en artsen", zegt Professor Leen Popleu, hoofd anatomie aan de UHasselt. De lichamen worden dan

ook voor zowel onderzoek als onderwijs gebruikt.

Het monument staat op de campus Diepenbeek, en werd ingehuldigd in het bijzijn van de nabestaanden van de lichaamsdonoren. "Met dit monument willen we niet enkel de donoren herdenken, maar ook hun nabestaanden bedanken en ons respect tonen. Want voor hen is dit verre van evident: het lichaam van een overledene moet namelijk binnen de 48 uur na het overlijden aan ons worden geschonken. De nabestaanden hebben daardoor niet veel tijd om van hun geliefde afscheid te nemen", vervolgt Popleu. Jaarlijks ontvangt de UHasselt van zo'n 100 mensen de vraag of ze hun lichaam na hun overlijden aan de universiteit kunnen schenken. 40 lichamen worden uiteindelijk effectief gebruikt voor onderwijs en onderzoek. Het monument zelf, dat de naam 'Corpus' draagt, werd gemaakt door kunstenaar Frits Jeuris. "Het stelt zowel een rij personen voor, die allemaal met uitgestrekte armen en benen rechtstaan, als een tunnel waar enkel licht van overblijft."

Het monument is in totaal 6 meter lang, maar werd in 3 stukken verdeeld die op verschillende plaatsen te zien zijn. "Het eerste stuk staat hier op de campus Diepenbeek. Maar een tweede stuk is te vinden op het kerkhof van Diepenbeek, omdat onze lichaamsdonoren daar vroeger werden begraven. Het derde stuk staat dan weer op de begraafplaats van Kruisveld, daar verstrooien we vandaag de assen van de donoren na de crematie", besluit Popleu. "Met dit monument verbinden we die 3 laatste rustplaatsen met elkaar."

4. SAVE THE DATE

Onderstaande activiteiten liggen al vast en zijn in een voorbereidende fase. Uiteraard houden wij jullie op de hoogte indien er nog activiteiten zullen plaats vinden in de loop van 2025. Maar neem alvast uw agenda in de hand en noteer volgende data:

Zondag 27 april 2025 – ERFGOEDDAG – Laken- Thema “GAME ON”

Met een rondleiding op deze begraafplaats brengt Epitaaf de herinnering terug tot leven aan gedreven sportlui; een olympische medaillewinnaar, een gepassioneerd zeiler, een snelheidsduivel in de autosport en ontwerper van de innovatieve auto ‘*jamais contente*’. Tenslotte brengt de wandeling ons ook langs het familiemausoleum van een man die ondanks het vroegtijdig verlies van zijn enige dochter zich via zijn passie voor astronomie en luchtvaart wist staande te houden en tijdens het interbellum de grondslag heeft gelegd voor wat vandaag gekend is als de trofee voor sportverdienste van het jaar. Het zijn stuk voor stuk grafmonumenten die op geen enkele manier een (visuele) verwijzing hebben naar deze specifieke sport gerelateerde geschiedenis. Alleen door het verhaal te vertellen tijdens een rondleiding kunnen wij vandaag die geschiedenis oproepen.

Zaterdag 17 en zondag 18 mei 2025 – Brussel (Evere) - Lente op de Begraafplaats

De editie van 2025 zal doorgaan op de begraafplaats van Brussel-Evere. Er is een programma en een brochure in de maak in samenwerking met de Stad Brussel. Het thema voor deze editie is “fauna, flora en biodiversiteit”, maar zal worden uitgedacht en toegepast in de context van art deco, gezien het komende art-decojaar dat vanuit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zal worden gecommuniceerd.

Juli en augustus 2025 – zomertentoonstelling in het koor op het kerkhof van Laken

2025 is de 200ste verjaardag van architect Pierre Victor Jamaer. Als stadsarchitect van Brussel – van 1864 tot 1895 – heeft hij een grote rol gespeeld in de stedenbouwkundige ontwikkeling van de hoofdstad en had hij een belangrijk aandeel in de restauratie van haar grote monumenten (stadhuis, broodhuis, de huizen op de Grote Markt) en was hij ook betrokken in de bouw van stadsscholen en andere publieke gebouwen. Pierre Victor Jamaer is de ontwerper van de begraafplaats van Brussel (Evere) met zijn monumentale ingang en dienstgebouwen en hij tekende ook voor het mausoleum van burgemeester Jules Anspach die er ook als een der eersten werd begraven. Zelf woonde hij aan de Stalingradlaan in een merkwaardige woning naar eigen ontwerp. Hij kreeg zijn laatste rustplaats niet op die begraafplaats van Brussel maar op het kerkhof van Laken. Deze tentoonstelling zal opgezet worden i.s.m de Stad Brussel en zal naar analogie met Architects – GENERATION1823 uitgewerkt worden op een aantal totems waarop de bezoekers duiding krijgen bij het leven en werk van deze voor de hoofdstad belangrijke architect. De link tussen het kerkhof en de stad zal hierbij heel sterk in de verf worden gezet.

Zaterdag 20 en zondag 21 September 2025 – Brussel—Heritage Days

De Heritage Days (vml. OMD) staat even traditioneel met stip aangeduid op de Epitaafkalender. De editie 2025 zal zich toespitsen op het art-deco-erfgoed, de gelegenheid om aandacht te schenken aan de veelheid van art-decograftekens op de verschillende Brusselse begraafplaatsen zoals op Laken en Brussel-Evere, maar ook, en vooral op Elsene en Sint-Jans-Molenbeek, deze laatste begraafplaats kent enkele interbellumrealisaties van (vermoedelijk) Ernest Salu II. Over laatstgenoemde beschikken wij over heel wat archiefmateriaal dat zich situeert binnen het interbellum, de periode waarin o.a. de art deco welig tierde.

5. LIDEGELD 2025

Traditiegetrouw eindigen we het kalenderjaar met een warme uitnodiging aan onze leden en sympathisanten hun lidmaatschap voor 2025 te vernieuwen volgens de gekende tarieven.

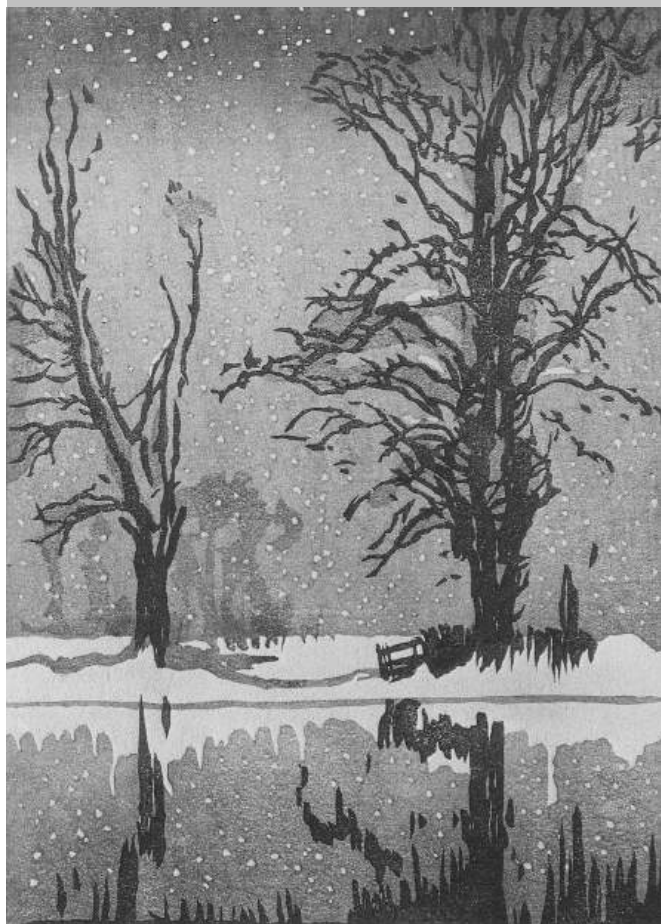
Lidmaatschap individueel 25€

Lidmaatschap koppels 35€

BE 0682 0392 6056 met melding van na(a)m(en) lidmaatschap 2025

Gelieve ook jullie mail- en adresgegevens te mailen naar info@epitaaf.org zodat wij ons ledenbestand up to date kunnen houden.

ONZE BESTE WENSEN VOOR 2025

Frank Brargwyn, 1911, KIKIRPA <https://balat.kikirpa.be/object/94639>

COLOFON

Epitaaf vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16
1020 BRUSSEL (Laken)

info@epitaaf.org

www.epitaaf.org

rekeningnr.: BE20 0682 0392 6056

Volg ons op :

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>

Deze Tafofiel kwam tot stand met de medewerking van :

Tom Verhofstadt, Marieke Jaenen en

Pierre Brewee

Eindredactie en Lay-out :

Linda Van Santvoort